

BARTOSZ RAKOCZY*

CYWILNOPRAWNE SKUTKI ZRZECZENIA SIĘ DÓBR PRZEZ ZAKONNIKA W POLSKIM PRAWIE CYWILNYM. ZARYS PROBLEMU

Civil law effects of renunciation of property by a monk under Polish civil law.
An outline of the problem

Streszczenie: W dotychczasowym piśmiennictwie nie podejmowano prób zbadania profesji wieczystej ubóstwa przez pryzmat prawa cywilnego. Nie ulega jednak żadnej wątpliwości, iż ignorowanie kwestii skutków profesji ubóstwa na gruncie prawa cywilnego nie odpowiadałoby powadze tej instytucji prawa kanonicznego. Prawodawca kościelny wyraźnie – choć „w miarę możliwości” – zobowiązał profesja i zapewne (w domyśle) także i instytut zakonny do tego, aby wieczysta profesja ubóstwa wywoływała zamierzone skutki także w prawie cywilnym. Zgodnie z logiką prawa kanonicznego za optymalne należałoby więc uznać rozwiązanie, które zapewniałoby, że zrzeczenie się przez zakonnika dóbr w konsekwencji ślubów ubóstwa wywoła skutki również w polskim prawie cywilnym. Jednak wobec braku w prawie polskim instytucji analogicznej do kanonicznego zrzeczenia się dóbr pozostaje poszukiwanie instytucji zbliżonych, które (choćby częściowo) pozwolą uzyskać skutek zamierzony przez prawodawcę kościelnego i nie ma wątpliwości, że najbardziej użyteczna dla osiągnięcia tego celu może się okazać umowa darowizny. W dobie powszechnego uczestniczenia przez kościelne osoby prawne, a także księży i osoby zakonne, w stosunkach prawnych, omawiany problem nabiera zresztą istotnego znaczenia praktycznego. Kontynuowanie dotyczących tego analiz jest więc w pełni uzasadnione i konieczne. Pozostaje mieć nadzieję, że zwrócenie w niniejszym opracowaniu uwagi na podstawowe elementy

* Prof. dr hab., Katedra Prawa Ochrony Środowiska i Publicznego Prawa Gospodarczego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, ul. Władysława Bojarskiego 3, 87-100 Toruń, e-mail: brako@umk.pl. ORCID: 0000-0002-8790-2407.

tytułowej problematyki będzie pomocne we właściwym wyznaczeniu kierunków dalszych badań.

Słowa kluczowe: zakonnik; prawo kanoniczne; zrzeczenie się dóbr; profesja zakonna; prawo cywilne

Abstract: Until now, no attempts have been made in the literature to examine profession of poverty in the light of civil law. However, there is no doubt that ignoring the civil law effects of vows of poverty does not correspond to the importance of this institution. The Church legislator clearly obliged – albeit “as far as possible” – professed monks and possibly also (implicitly) religious institutes to ensure that perpetual vows of poverty have the intended effects also under civil law. Therefore, in accordance with the logic of canon law, it would be optimal if the renunciation of goods by a monk as a consequence of profession has effects also under Polish civil law. However, as Polish law does not have an institution corresponding to the canonical renunciation of goods, it remains to seek comparable institutions which would (even partially) produce the effect intended by the Church legislator, and the most useful instrument to achieve this objective can undoubtedly be a gift deed. In an era of wide participation of ecclesiastical legal persons as well as priests and religious persons in legal relations, this problem has in any case become of great practical importance. It is therefore fully justified and necessary to continue research in this direction, and it is hoped that the essential problems delineated in the present paper will help provide avenues for further explorations.

Key words: monk; canon law; renunciation of property; monastic profession; civil law

1. WPROWADZENIE

Problematyka prawa zakonnego w polskiej kanonistyce jest podejmowana niezwykle rzadko. Jest to prawdopodobnie spowodowane ograniczonym kręgiem adresatów norm prawa zakonnego, który obejmuje członków instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostołskiego. Podjęty w niniejszym artykule problem jeszcze bardziej zawęży krąg bezpośrednio zainteresowanych, gdyż dotyczy wyłącznie instytutów zakonnych i to tylko takich, których prawo własne wymaga zrzeczenia się dóbr przez śluby ubóstwa. Z całą pewnością istnieje jednak potrzeba badania norm z zakresu prawa zakonnego i to niezależnie od jego specyfiki podmiotowej.

Szczególnie interesujące zagadnienia dostrzec można na styku prawa zakonnego z systemem prawa świeckiego, a ściślej rzecz ujmując – z systemem prawa cywilnego. Te okoliczności przemawiają za potrzebą naukowej analizy cywilnoprawnych skutków zrzeczenia się dóbr z uwzględnieniem zarówno norm prawa kanonicznego, jak i norm prawa cywilnego. W zgodzie z tymi założeniami pozostaje cel niniejszego artykułu, którym jest podjęcie próby odpowiedzi na pytanie o możliwość osiągnięcia w polskim prawie cywilnym oczekiwanych przez prawodawcę kościelnego skutków zrzeczenia się dóbr.

2. PRAWO ZAKONNE A PRAWO CYWILNE

Specyficzną cechą prawa kanonicznego jest to, że generalnie funkcjonuje ono jako system norm o charakterze uniwersalnym, który nie jest związany z żadnym określonym terytorium. Jeśli wziąć pod uwagę wypracowaną przez G. Jelinka koncepcję państwa obejmującego terytorium, ludność i władzę oraz powiązany z tym państwem system prawny, to prawo kanoniczne z całą pewnością pozbawione jest terytorialnego zasięgu w takim sensie, w jakim można mówić o terytorialnym zasięgu systemów prawa świeckiego. Cechą prawa kanonicznego jest to, że obowiązuje ono w Kościele na całym świecie i to niezależnie od stosunku danego państwa do systemu prawa kanonicznego¹. Wiąże bowiem ono wszystkich katolików, niezależnie od ich obywatelstwa². Konsekwencją tej specyficznej właściwości prawa kanonicznego jest konieczność przyjęcia, iż jako system prawny współistnieje ono w tym samym czasie i miejscu z konkretnym systemem prawa państwowego.

W kanonistyce wypracowano pogląd, zgodnie z którym owo współistnienie dwóch systemów prawnych wymaga zakwalifikowania materii, które one regulują, do jednej z trzech kategorii – sprawy zastrzeżone wyłącznie prawu kanoniczemu, sprawy zastrzeżone wyłącznie prawu świeckiemu

¹ Stwierdzenie to dotyczy oczywiście jedynie kanonicznego prawa powszechnego, gdyż prawo partykularne już jest powiązane z określonym terytorium.

² Tak m.in. Sobański 2001, 83–84. Zob. też Ghirlanda 1996, 102–103; Sobański 2003, 77–78; Coriden 2004, 3–4; De Paolis, D’Auria 2014, 174–175; Sabbarese 2015, 10–11.

i sprawy określane jako *causae mixti fori*³. Szczególnie ten trzeci obszar wymaga od prawodawcy kościelnego uwzględnienia faktu współistnienia prawa kanonicznego ze świeckimi systemami prawnymi.

Zarówno w kanonistyce, jak i w doktrynie prawa wyznaniowego, dostrzeżono też praktykę odsyłania przez prawodawcę kościelnego do systemów prawa świeckiego⁴. Szczegółowa analiza tej kwestii wykraczałaby jednak poza ramy niniejszego opracowania. W tym miejscu poprzestać można na stwierdzeniu, że kan. 668 § 4 KPK⁵ należy do tych przepisów prawa kanonicznego, które wprawdzie uwzględniają istnienie prawa świeckiego, niemniej jednak poczynione do niego odesłanie nie ma charakteru bezwzględno. Przepis ten stanowi mianowicie, iż kto z racji natury swego instytutu powinien całkowicie zrzec się swoich dóbr, powinien dokonać tego zrzeczenia w formie ważnej także w miarę możliwości wobec prawa cywilnego, przed profesją wieczystą, przy czym samo zrzeczenie ma być ważne od dnia złożenia profesji. To samo powinien uczynić profes ślubów wieczystych, który według przepisów własnego prawa chciałby, za zezwoleniem najwyższego przełożonego, zrzec się w części lub w całości własnych dóbr.

Kwalifikacja kanonu 668 § 4 KPK do grupy tych przepisów Kodeksu, w których odesłanie do prawa świeckiego nie ma charakteru obligatoryjnego, jest konsekwencją użycia przez prawodawcę kościelnego sformułowania „w miarę możliwości”, które oznacza, że zapewnienie skutku wynikającego ze zrzeczenia się dóbr nie musi być bezwarunkowo zapewnione również wobec prawa cywilnego⁶. Gdyby system prawa świeckiego nie przewidywał czy też nie dopuszczał takiej możliwości, to i tak zrzeczenie się dóbr w prawie kanonicznym byłoby skuteczne, a jedynie skutek ten nie powstałby na forum zewnętrznym, czyli w świeckim systemie prawnym. Założenia te nie są jednak wbrew pozorom takie proste, jakby się to *prima facie* wydawało. O ile bowiem prawo kanoniczne uwzględnia istnienie prawa polskiego, o tyle system prawa polskiego jest zdecydowanie bardziej

³ Tak m.in. Pieronek 1965.

⁴ W ostatnich latach można dostrzec wzmożone zainteresowanie tą problematyką. Zob. np. Sobański, 1999, 3–17; Sobański 2003, 77–78; Tunia 2015.

⁵ Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25.01.1983), AAS 75 (1983), cz. II, s. 1–317; tekst polski: Kodeks Prawa Kanonicznego. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski, Poznań: Pallotinum 1984.

⁶ Tak też Chrapkowski, Krzywda, Wroceński, Zubert 2006, 104.

zamknięty na współlistnienie norm prawa kanonicznego. Wystarczy tutaj chociażby powołać toczące się żywo w doktrynie spory na tle orzecznictwa Sądu Najwyższego co do dopuszczalności uwzględniania w orzecznictwie sądowym norm prawa kanonicznego. Analiza wypowiedzi przedstawicieli doktryny prowadzi do wniosku, iż zdecydowana ich większość opowiada się przeciw takiej możliwości, a zatem nie uwzględnia istnienia równoległe dwóch porządków prawnych, które mogą na siebie nawzajem oddziaływać⁷.

W. Lang wyraził swego czasu pogląd, iż relacje między prawem kanonicznym a prawem państwowym są niczym więcej, jak tylko pochodną relacji pomiędzy państwem a związkami wyznaniowymi⁸. Sytuacja okazuje się jednak bardziej złożona. Nawet konstytucyjne zagwarantowanie w relacjach państwa ze związkami wyznaniowymi ich autonomii i wzajemnej niezależności nie zmienia faktu, że oba porządki prawne na siebie oddziałują. W konsekwencji byłoby daleko idącym uproszczeniem poprzestanie na twierdzeniu, że zrzeczenie się dóbr przez zakonnika wywołuje skutek jedynie w prawie kanonicznym, a w przypadku, gdy system prawa świeckiego takiej możliwości nie przewiduje, ten skutek po prostu nie występuje. Byłoby to uprawnione wyłącznie wtedy, gdyby zrzeczenie się, o którym mowa w kan. 668 § 4 KPK, dotyczyło spraw z punktu widzenia prawa świeckiego (konkretnie prawa cywilnego) całkowicie obojętnych.

3. PRAWNOKANONICZNE ZRZECZENIE SIĘ DÓBR W OPTYCE PRAWA CYWILNEGO

Zgodnie z logiką prawa kanonicznego za optymalne należałoby uznać rozwiązanie, które zapewniałoby, że zrzeczenie się przez zakonnika dóbr w konsekwencji ślubów ubóstwa wywoła skutki również w polskim prawie

⁷ Kwestie te szczegółowo omawia A. Tunia, która referuje poszczególne poglądy i je porządkuje. W odniesieniu do najpoważniejszego sporu, który dotyczył cywilnej skuteczności kanonicznych ograniczeń zakresu uprawnień organów kościelnych osób prawnych zob. Tunia 2015, 287–298.

⁸ Zob. Lang, Wróblewski, Zawadzki 1986, 324–330.

cywilnym. Stąd też za priorytetowe należy uznać poszukiwanie takich rozwiązań, które również w systemie prawa państwowego zagwarantują skutek, który według prawa kanonicznego wynika ze zrzeczenia się dóbr dokonanego zgodnie z kan. 668 § 4 KPK. W przeciwnym razie może dojść nie tylko do dualizmu, ale również do formułowania roszczeń wynikających wyłącznie z prawa cywilnego przy braku poszanowania i uwzględniania norm prawa kanonicznego. Zatem pomimo że prawodawca kościelny wskazuje, iż zapewnienie skutków zrzeczenia się dóbr w prawie cywilnym powinno nastąpić jedynie „w miarę możliwości”, to jednak należy uznać potrzebę poszukiwania gwarancji takich skutków również w prawie cywilnym.

Istotą kanonicznego zrzeczenia się dóbr jest doprowadzenie do sukcesji uniwersalnej w wymiarze przedmiotowym. Prawodawca kościelny zakłada bowiem, że jednym aktem osoba wyzbędzie się całego mienia. Chodzi więc o to, aby przestała być podmiotem jakichkolwiek praw majątkowych, określanych przez prawodawcę kościelnego jako dobra. Jak jednak zauważa F. Bogdan, nie wszystkie rzeczy stanowią przedmiot ślubu ubóstwa, a co za tym idzie, nie mogą być przedmiotem profesji wieczystej ubóstwa. Do takich rzeczy Autor ten zalicza relikwie świętych, dewocjonalia (krzyżyki, medaliki, koronki; z wyjątkiem sytuacji, gdy są kosztowne), a także dzieła naukowe i beletrystyczne oraz dzieła sztuki, które są wynikiem pracy takiego zakonnika⁹. Z powyższego wynikają dwa wnioski. Po pierwsze ślub ubóstwa nie obejmuje rzeczy *extra commercium*, po drugie nie obejmuje osobistych praw autorskich zakonnika¹⁰.

Z perspektywy kan. 668 § 4 KPK nie ma natomiast większego znaczenia, na czyją rzecz nastąpi omawiane zrzeczenie się dóbr. Prawodawca kościelny w żaden sposób nie określa podmiotów, na rzecz których zrzeczenie to może lub powinno nastąpić. W tym kontekście R. Smith wymienia przykładowo członków rodziny, osobę prawną będącą przedsiębiorcą, bank, instytut zakonny, a także każdy podmiot, który jest zdolny do przyjęcia danego mienia¹¹.

⁹ Bogdan 1988, 273.

¹⁰ Bliżej kwestie te analizowałem w innym miejscu. Zob. Rakoczy 2005a, 69–83.

¹¹ Smith 2000, 835.

W systemie prawa świeckiego badana tutaj problematyka jest przedmiotem zainteresowania w kontekście tzw. następstwa prawnego. W doktrynie prawa cywilnego wskazuje się, iż następstwo prawne (sukcesja) może mieć postać sukcesji singularnej lub też sukcesji uniwersalnej. Sukcesja singularna definiowana jest jako „nabycie indywidualnie oznaczonego prawa lub praw podmiotowych”¹². A. Wolter, J. Ignatowicz i K. Stefaniuk wskazują, że „o nabyciu pod tytułem szczególnym mówi się wtedy, gdy przedmiotem sukcesji jest jedno konkretne prawo”¹³. Natomiast z sukcesją uniwersalną mamy do czynienia wówczas, gdy w wyniku jednego zdarzenia prawnego następuje przejście określonej masy majątkowej z jednego podmiotu na inny. Przejście to dotyczy zwykle nie tylko praw, lecz także obowiązków, a najczęściej przytaczanym przykładem takiej sukcesji jest nabycie spadku w drodze dziedziczenia¹⁴. Co najistotniejsze z analizowanego punktu widzenia, „sukcesja uniwersalna jest instytucją wyjątkową, dopuszczalną tylko w wypadkach przez ustawę wyraźnie przewidzianych [...]”¹⁵.

W przypadku sukcesji uniwersalnej jednoznacznie przyjmuje się zatem, iż jest ona możliwa wyłącznie wtedy, gdy norma prawna w sposób bezpośredni taką możliwość przewiduje. *A contrario*, brak wyraźnego wskazania możliwości sukcesji uniwersalnej eliminuje w istocie zaistnienie następstwa prawnego pod tytułem ogólnym.

Prawodawca kościelny ma świadomość tego, iż nie w każdym przypadku system prawa świeckiego będzie uwzględniał zrzeczenie się dóbr jako zdarzenie prawne. Z tego powodu w kan. 668 § 4 KPK przyjęto, że to zrzeczenie się dóbr powinno być – w miarę możliwości – dokonane w formie, której zastosowanie zapewni jego ważność również na gruncie prawa cywilnego. Wobec braku w prawie polskim instytucji analogicznej do kanonicznego zrzeczenia się dóbr, pozostaje poszukiwać instytucji zbliżonych, które (choćby częściowo) pozwolą osiągnąć skutek zamierzony przez prawodawcę kościelnego.

¹² Pyziak-Szafnicka 2012, 871.

¹³ Wolter, Ignatowicz, Stefaniuk 2018, 173.

¹⁴ Brzozowski, Kocot, Skowrońska 2015, 196.

¹⁵ Wolter, Ignatowicz, Stefaniuk 2018, 173.

4. SKUTKI ZRZECZENIA SIĘ DÓBR

Zgodnie z kan. 668 § 4 KPK zrzeczenie się dóbr ma gwarantować trojakiemu rodzajowi skutek. Do istoty zrzeczenia się dóbr należy – po pierwsze – wyzbycie się przez zakonnika wszystkich praw majątkowych przysługujących mu w chwili składania wieczystych ślubów ubóstwa. Po drugie, omawiane zrzeczenie się oznacza utratę wszystkich praw majątkowych, które zakonnikowi będą przysługiwały w przyszłości. Po trzecie wreszcie, wiąże się ono z utratą zdolności do nabywania jakichkolwiek praw majątkowych dla siebie na przyszłość. O ile w prawie kanonicznym wszystkie trzy elementy dało się ująć w ramy instytucji prawnej określanej jako zrzeczenie się dóbr, o tyle w systemie prawa polskiego każdy z tych elementów musi być odrębnie analizowany z punktu widzenia zastosowania norm prawa cywilnego dla osiągnięcia zamierzonych skutków.

Utrata wszelkich praw majątkowych, które przysługują zakonnikowi na dzień składania wieczystych ślubów ubóstwa, winna nastąpić pod tytułem darmym. W systemie prawa polskiego skutek taki zapewnia umowa darowizny. Zgodnie z art. 888 k.c.¹⁶ przez umowę darowizny darczyńca zobowiązuje się do bezpłatnego świadczenia na rzecz obdarowanego kosztem swego majątku.

Trzeba jednak wprowadzić pewne rozróżnienia związane chociażby z samą formą umowy darowizny. Wprawdzie sam prawodawca wskazuje, że oświadczenie darczyńcy winno być złożone w formie aktu notarialnego, niemniej jednak z owego rygoru darczyńca jest zwolniony, jeżeli doszło do wykonania darowizny. Tym samym darowizna praw rzeczowych dotyczących ruchomości nie wymaga formy aktu notarialnego, jeśli darowizna rzeczywiście została wykonana. Natomiast przy prawach rzeczowych dotyczących nieruchomości, a przede wszystkim przy przenoszeniu prawa własności, forma aktu notarialnego jest wymagana pod rygorem nieważności. Wyzbywając się zatem pod tytułem darmym praw rzeczowych do ruchomości i nieruchomości, zakonnik winien mieć na względzie formę takiej czynności. O ile w przypadku ruchomości forma aktu notarialnego nie jest obligatoryjna, o tyle w przypadku nieruchomości już

¹⁶ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny, tekst jedn. Dz. U. z 2020 r., poz. 1740 z późn. zm.

tak. Przedmiotem darowizny mogą być również wszelkiego rodzaju inne prawa rzeczowe majątkowe, o ile mają charakter praw zbywalnych. Natomiast odnośnie do praw niezbywalnych umowa darowizny w ogóle nie może mieć zastosowania.

Problem przenoszenia prawa własności nie wyczerpuje całości zagadnienia. Oprócz praw rzeczowych mogą przecież przysługiwać zakonnikowi inne prawa, chociażby prawa obligacyjne czy prawa wynikające ze spadkobrania. Mogą mu wreszcie przysługiwać majątkowe prawa autorskie. W każdym z tych przypadków zbycie poszczególnych praw musi nastąpić pod tytułem darmym, gdyż tylko taka umowa gwarantuje w rzeczywistości osiągnięcie celu określonego w prawie kanonicznym. Należałoby stwierdzić, że z uwagi na to, iż system prawa polskiego nie przewiduje dla osiągnięcia omawianego skutku kanoniczoprawnego sukcesji uniwersalnej, w grę wchodzi jedynie sukcesja singularna. Tym samym zakonnik powinien zawrzeć tyle umów darowizny, ile praw majątkowych mu przysługuje. Jak już na to zwrócono uwagę wyżej, należy jednak mieć na względzie kwestie związane z koniecznością zachowania formy czynności prawnej w przypadku przenoszenia każdego z tych praw. Przykładowo przeniesienie majątkowych praw autorskich wymaga zawarcia umowy w formie pisemnej pod rygorem nieważności.

W kan. 668 § 4 KPK nie określono, na czym rzecz zakonnik powinien zrzec się dóbr. Prawodawca kościelny pozostawia mu zatem pełną swobodę co do wyboru osoby (fizycznej lub prawnej), na rzecz której może on to uczynić. Nie wymaga się również, aby zrzeczenie się nastąpiło na rzecz jednego tylko podmiotu. W konsekwencji zakonnik może swobodnie wybrać osoby, z którymi zawrze umowę darowizny. Zrzeczenie może zatem nastąpić na rzecz każdego podmiotu prawa.

Pozostałe dwa skutki, które ze zrzeczeniem się dóbr wiąże prawodawca kościelny, można analizować wspólnie, gdyż są one ze sobą ściśle powiązane. Z kan. 668 § 4 KPK wynika, że zrzeczenie się dóbr pociąga za sobą skutek w zakresie utraty zdolności do nabywania dóbr. Nie ulega wątpliwości, że na płaszczyźnie prawa kanonicznego taki skutek wystąpi, a zatem zakonnik, który zrzekł się dóbr, utraci też zdolność do ich nabywania w przyszłości. Pozostaje rozważyć, czy system prawa polskiego przewiduje podobne rozwiązanie, a jeśli nie, to czy istnieje możliwość

zapewnienia kanonicznoprawnego skutku utraty zdolności do nabywania dóbr również w prawie polskim.

Już na wstępie należy zaznaczyć, że system prawa polskiego nie zna pojęcia zdolności do nabywania dóbr. Trudno zatem odnaleźć bezpośredni odpowiednik omawianej instytucji kanonicznoprawnej w prawie polskim. Nie oznacza to oczywiście, że kwestie te zupełnie nie są przedmiotem zainteresowania prawodawcy polskiego, który wyróżnia w szczególności zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych. Zdolność prawna rozumiana jest jako zdolność do bycia podmiotem praw i obowiązków w sferze prawa cywilnego, natomiast zdolność do czynności prawnych oznacza zdolność do tworzenia i kształtowania stosunków prawnych za pomocą własnych działań. Zatem na kanonicznoprawne pojęcie zdolności do nabywania dóbr składają się w istocie zarówno elementy zdolności prawnej, jak i elementy zdolności do czynności prawnych. Pierwsza z nich decyduje o podmiotowości, natomiast druga odnosi się do możliwości kreowania i uczestnictwa w stosunkach cywilnoprawnych.

Kanonicznoprawne pojęcie zdolności do nabywania dóbr dotyczy zarówno aspektu podmiotowego, jak i możliwości kreowania i uczestniczenia w stosunkach prawnych. Zrzeczenie się dóbr zakłada utratę przez zakonnik podmiotowości prawnej w zakresie nabywania dóbr, czyli w zakresie regulowanym prawem cywilnym (prawem prywatnym). Ponadto zakłada ona również brak możliwości kreowania i uczestniczenia w stosunkach prawnych.

Zdolność prawna w systemie prawa polskiego nie podlega znacznym ograniczeniom. Nabywa ją każda osoba fizyczna z chwilą urodzenia, a w niektórych przypadkach nawet z chwilą poczęcia. Natomiast jej utrata następuje z chwilą śmierci, stwierdzenia zgonu lub uznania za zmarłego. Zdolność prawna nie podlega ograniczeniom, nie można się jej zrzec ani nie można zostać jej pozbawionym.

Nieco inaczej kształtuje się kwestia zdolności do czynności prawnych. Wprawdzie podlega ona ograniczeniu, a także może nie przysługiwać jakiejś osobie fizycznej, niemniej jednak taki skutek następuje wyłącznie w przypadkach określonych w ustawie i jest niezależny od woli osoby, o której zdolność do czynności prawnych chodzi. Zakres zdolności do czynności prawnych zależy w istocie tylko od dwóch elementów: od wieku oraz – generalnie rzecz ujmując – od stanu psychicznego.

Zakonnik zatem nie może utracić zdolności prawnej ani zdolności do czynności prawnych w konsekwencji złożenia odnoszącego się do tego oświadczenia woli. W tym zakresie złożenie wieczystych ślubów ubóstwa nie zmienia niczego. Zakonnik nadal pozostaje osobą, której przysługuje zdolność prawna oraz zdolność do czynności prawnych. Osiągnięcie kanonicznoprawnego skutku, polegającego na utracie zdolności do nabywania dóbr, w systemie prawa polskiego jest zatem niemożliwe. Skutek ten, który stanowi jeden z trzech istotnych elementów kanonicznoprawnego zrzeczenia się dóbr, w prawie polskim nie wystąpi.

Prawodawca kościelny z utratą zdolności zakonnika do nabywania dóbr wiąże także inną zasadę, zgodnie z którą to, co zakonnik nabywa, nabywa na rzecz instytutu zakonnego (*quo monachus acquirit, pro monasterio acquirit*; zob. kan. 668 § 3 KPK)¹⁷. W systemie prawa polskiego skutek ten jest niemożliwy do osiągnięcia. Cokolwiek bowiem zakonnik nabędzie, uczyni to na własną rzecz, na własny rachunek, na własny koszt i na własną odpowiedzialność. Osiągnięcie celu, który wynika ze złożonego ślubu ubóstwa, jest jednak możliwe, jakkolwiek – podobnie jak w przypadku wyzbycia się mienia przysługującego zakonnikowi na dzień złożenia ślubów ubóstwa – niemożliwe jest zawarcie umowy generalnej, która przewidywałaby sukcesję uniwersalną. W celu osiągnięcia na gruncie prawa polskiego skutku określonego w kan. 668 § 3 KPK należałoby zatem posłużyć się pojedynczymi umowami przenoszącymi prawo własności pojedynczych praw majątkowych. Zwracać jedynie należałoby uwagę na regulacje dotyczące formy czynności prawnej. Natomiast jej zachowanie gwarantuje również skutek w prawie polskim. Będzie zatem musiało dojść do zawierania jednostkowych umów, na mocy których poszczególne prawa majątkowe będą przez zakonnika przenoszone na instytut zakonny.

Struktura organizacyjna instytutów zakonnych z reguły przewiduje hierarchiczność, przy czym każda jednostka na określonym poziomie organizacyjnym ma podmiotowość prawną. W osobowość prawną wyposażony jest bowiem zarówno dom zakonny, jak i prowincja, czy też wreszcie instytut zakonny jako całość. Jedynie prawo własne instytutu zakonnego

¹⁷ Zob. m.in. Belloch Poveda (red.) 2002, 320–321; Di Mattia 2004, 1784.

może tutaj określać tę jednostkę, która *de facto* i *de iure* nabędzie od zakonnika prawa majątkowe, które on przenosi¹⁸.

5. ZAKOŃCZENIE

W dotychczasowym piśmiennictwie brakuje opracowań, w których podejmowane byłyby próby zbadania profesji wieczystej ubóstwa przez pryzmat prawa cywilnego. Problematykę tę podjąłem w moim doktoracie zatytułowanym *Problem uprawnień i obowiązków majątkowych zakonnika w prawie kanonicznym i polskim prawie cywilnym* (Toruń 2001). Jednak od jego obrony upłynęło już sporo czasu i w istotnym stopniu zmieniło się otoczenie normatywne i praktyczne, w którym tę problematykę należy osadzać. Mam tu na myśli bujny rozwój orzecznictwa i doktryny, szczególnie w odniesieniu do nieco innego, choć pośrednio z tą problematyką powiązanego zagadnienia, jakim jest skuteczność norm prawa kanonicznego w prawie polskim.

Rozwój nauki w tym właśnie kierunku i kilka znaczących publikacji dotyczących problematyki majątkowej¹⁹ spowodował, że do analizowanego tu problemu należało podejść od nowa. Artykuł ten stanowi jednak tylko zarys problemu, który prezentuję z nadzieją, iż inni badacze w sposób bardziej kompleksowy podejmą się trudu zmierzenia się z zagadnieniem skutków wieczystej profesji ubóstwa w prawie cywilnym. Nie ulega bowiem żadnej wątpliwości, iż ignorowanie kwestii skutków profesji ubóstwa na gruncie prawa cywilnego nie odpowiadałoby powadze tej instytucji prawa kanonicznego. Prawodawca kościelny wyraźnie – choć „w miarę możliwości” – zobowiązał profesę i zapewne (w domyśle) także instytut zakonne do tego, aby wieczysta profesja ubóstwa wywoływała zamierzone skutki także w prawie cywilnym. W dobie powszechnego uczestniczenia przez kościelne osoby prawne, a także księży i osoby zakonne, w stosunkach prawnych, problem ten nabiera zresztą dużego znaczenia praktycznego. Kontynuowanie dotyczących tego analiz jest więc

¹⁸ Kwestie podmiotowości kościelnych osób prawnych analizuje Plisiecki 2013. Zob. także Rakoczy 2005b, 273–283.

¹⁹ Zob. przykładowo: Dubiel 2007; Świto 2010; De Paolis 2001; Tomkiewicz 2013.

w pełni uzasadnione i konieczne. Pozostaje mieć nadzieję, że zwrócenie w niniejszym opracowaniu uwagi na podstawowe elementy tytułowej problematyki, będzie pomocne we właściwym wyznaczeniu kierunków dalszych badań.

BIBLIOGRAFIA

- Belloch Poveda, Antonio (red.). 2002. *Código de Derecho Canónico*. Valencia: EDICEP.
- Bogdan, Franciszek. 1998. *Prawo zakonów, instytutów świeckich i stowarzyszeń życia apostołskiego*. Poznań: Pallottinum.
- Brzozowski, Adam, Wojciech Kocot, Elżbieta Skowrońska-Bocian. 2015. *Prawo cywilne. Część ogólna*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Chrapkowski, Adam, Józef Krzywda, Józef Wroceński, Bronisław Wenanty Zuberbert. 2006. *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. II (Księga II. Lud Boży. Część III. Instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostołskiego). Poznań: Pallottinum.
- Coriden, James A. 2004. *An Introduction to Canon Law*. New York/Mahwah: Paulist Press.
- De Paolis, Velasio. 2001. *I beni temporali della Chiesa*. Bologna: EDB.
- De Paolis, Velasio, Andrea D'Auria. 2014. *Le Norme Generali. Commento al Codice di Diritto Canonico*. Città del Vaticano: Urbaniana University Press.
- Di Mattia, Giuseppe. 2004. *W: Exegetical Commentary on the Code of Canon Law*, t. II/2. Montreal/Chicago: Wilson & Lafleur / Midwest Theological Forum.
- Dubielski, Stanisław. 2007. *Uprawnienia majątkowe Kościoła Katolickiego w Polsce w świetle Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku, Konkordatu z 1993 roku i ustaw synodalnych*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Ghirlanda, Gianfranco. 1996. *Wprowadzenie do prawa kościelnego*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Lang, Wiesław, Jerzy Wróblewski, Sylwester Zawadzki. 1986. *Teoria państwa i prawa*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Pieronek, Tadeusz. 1965. *Zarys prawa kanonicznego*, t. IV (Prawo procesowe, z. 1: Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego). Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Plisiecki, Marek. 2013. *Wyznaniowa osoba prawna w prawie polskim*. Warszawa: SEMPER.

- Pyziak-Szafnicka, Małgorzata. 2012. W: *System prawa prywatnego*, red. Marek Safjan, t. I (Prawo cywilne – część ogólna). Warszawa: C.H. Beck.
- Rakoczy, Bartosz. 2005a. „Problematyka praw autorskich zakonnika Kościoła łacińskiego w prawie kanonicznym i polskim prawie cywilnym”. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku* 20: 69–83.
- Rakoczy, Bartosz. 2005b. „Zakonne osoby prawne jako uczestnicy obrotu nieruchomościami”. *Studia Iuridica Agraria* IV: 273–283.
- Sabbarese, Luigi. 2015. *Diritto canonico*. Bologna: EDB.
- Smith, Rosemary. 2000. W: *New Commentary of the Canon Law*, red. John P. Beal, James A. Coriden, Thomas J. Green. New York: Paulist Press.
- Sobański, Remigiusz. 1999. „Prawo kanoniczne a krajowy porządek prawny”. *Państwo i Prawo* 6: 3–17.
- Sobański, Remigiusz. 2001. *Nauki podstawowe prawa kanonicznego. Teologia prawa kościelnego*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Sobański, Remigiusz. 2003. „Księga I. Normy ogólne. Tytuł I. Ustawy kościelne”. W: Józef Krukowski, Remigiusz Sobański. *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. I (Księga I. Normy ogólne), 54–78. Poznań: Pallottinum.
- Świto, Lucjan. 2010. *Alienacja majątku kościelnego w diecezjach rzymskokatolickich w Polsce*, Olsztyn: SQL.
- Tomkiewicz, Małgorzata. 2013. *Obrót majątkiem Kościoła Rzymskokatolickiego w Polsce*. Olsztyn: SQL.
- Tunia, Anna. 2015. *Recepcja prawa wewnętrznego związków wyznaniowych w prawie polskim*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Wolter, Aleksander, Jerzy Ignatowicz, Krzysztof Stefaniuk. 2018. *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*. Warszawa: Wolters Kluwer.